

תוכן עניינים

1.	תקציר.....	3.
2.	מבוא.....	4.
3.	סקירת ספרות.....	5.
3.1	מודעות פונולוגית וחשיבותה לרכישת שפה.....	5.
3.2	כישורי שפה נוספים: מורפולוגיה והבנת הנשמע.....	6.
3.3	לקויות שפה בגיל הגן והטיפול בהן.....	8.
3.4	שילוב הילד עם הלקות השפתית בגן הילדים ומתן חווית למידה מיטבית.....	10.
3.5	חלוקת תפקידים בין הגננת וקלינאי התקשורת.....	12.
4.	מתודולוגיה.....	13.
5.	ממצאים/ תימות.....	15.
6.	סיכום.....	19.
7.	רפלקציה	
8.	ביבליוגרפיה.....	
9.	נספחים.....	1.

2. מבוא

השפה היא בעלת חשיבות מאוד גדולה להתפתחות התקינה בגיל הרך והיא אבן היסוד לחשיבה וללמידה, המקדמת את התפתחות המאוזנת של האדם. ילדים מגיל אפס עד גיל שש עוברים תהליכים מורכבים בתחום התקשורת והתפתחות השפה, הכוללים ידע דקדוקי וידע תקשורתי. התפתחות השפה היא צומת דרכים בין תחומי התפתחות שונים: המוטורי, הסנסורי, המחשבתי והרגשי (רום, סגל, צור, 2005). על כן, ישנה חשיבות גדולה בזיהוי וטיפול של ילדים הלוקים בתפקוד השפתי בהשוואה לאוכלוסיית בני גילם. זאת על מנת להפחית את קשייהם בעתיד.

לעניות דעתי, אחד מתפקידיה של הגננת בניהול הגן, הוא להיות ערה להתפתחות השפתית של הילדים בגן. במסגרת זו, עליה לעדכן את ההורים באפשרויות שילדם סובל מלקות שפה ולעודדם לקחת את הילד לאבחון ולטיפול. החלק השני של תפקיד הגננת הוא לשתף פעולה עם קלינאית התקשורת המטפלת בילד. כמו כן, על הגננת לעזור לילד להשתלב חברתית בגן, להעניק לו חווית למידה מיטבית ולהנחות את שאר הילדים שיקבלו את הילד הסובל מלקות בצורה חיובית.

עבודה זו מתמקדת באתגרים של הקניית שפה לילדים בגיל הרך. החלק הראשון של העבודה סוקר את הספרות המחקרית על אודות מרכיבים שונים בהקניית שפה לילדים בגיל הרך ובכללם: מודעות פונולוגית וחשיבותה לרכישת שפה; מורפולוגיה והבנת הנשמע. כמו כן, ישנה בסקירת הספרות התייחסות לבעיית לקויות שפה. לקויות שפה בגיל הגן והטיפול בהן הן משמעותיות להתפתחות התקינה של הילד בכל הרבדים כמו גם להתפתחות החברתית והלימודית שלו. על כן, החלק השני של סקירת הספרות בוחן את לקויות שפה בגיל הגן והטיפול בהן; שילוב הילד עם הלקות השפתית בגן הילדים ומתן חווית למידה מיטבית; וחלוקת תפקידים בין הגננת וקלינאית התקשורת.

בחלק השני של העבודה אציג את המחקר האיכותני הפרשני שערכתי עם קלינאית תקשורת. בחלק זה ריאיינתי קלינאית תקשורת המתמחה בטיפול בקשיים שפתיים של ילדים בגיל הרך הלומדים במסגרות רגילות ובמסגרות של חינוך מיוחד. מטרת הריאיון היתה להבין טוב יותר את עבודתה של קלינאית התקשורת ואת האתגרים העומדים בפניה, כמו גם את הגורמים המקדמים טיפול יעיל של לקות שפתית.

מטרת העבודה בכללותה היא להציע כלים לגננת להתמודד עם ילדים עם לקות שפה ולהעמיק את המודעות לתופעה ואת שיתוף הפעולה עם קלינאית התקשורת. זאת תוך יצירת אקלים חינוכי מיטבי, שיתוף פעולה עם ההורים והילדים (יצחקי, 2012). שיתוף פעולה בין הגננת לקלינאית התקשורת יאפשר לגננת לזהות מוקדי קושי שפתיים, דרכי הערכה של הידע של הילד ואספקת פעילויות בקבוצות קטנות בהם אפשר יהיה לתרגל מושגים ומבנים לשוניים (רום, צור וקריזר, 2009; קריזר, תשס"ה).

3. סקירת ספרות

3.1 מודעות פונולוגית וחשיבותה לרכישת שפה

ההגה (פונמה) הוא הרכיב הקטן ביותר של השפה ולכשעצמו הוא חסר משמעות. ההגאים נחלקים לעיצור ותנועה: העיצור הוא הגה שבמהלך הפקתו נחתך האוויר באברי הדיבור ואילו התנועה היא הגה שבמהלך הפקתו האוויר נע. ניתן להבחין בין העיצורים על פי תכונותיהם, כגון: מקום החיתוך (זוג אברי הדיבור החוסמים את האוויר), אופן החיתוך (חסימה מלאה, חלקית או נמשכת), ומידת הקוליות (קולי או אטום). למשל, ההגה /פ/ מוגדר כדו-שפתי (מקום החיתוך) +פוצץ (אופן החיתוך) +אטום (מידת הקוליות). בעברית המדוברת משתמשים ב-25 הגאים, מתוכם 20 עיצורים. למרות שלפונמות עצמן אין משמעות, צירופיהן יוצרים משמעות. המרה של פונמות משנה משמעות מילה (בית-זית) וכן גם הטעמתן באופן שונה, לדוגמה: נעל (שם עצם) - נעל (פועל). דרכי ההצטרפות של ההגאים להברות ולמילים מושפעות מתכונות של הגאים סמוכים, כמו ההמרה של ת' ב-ד' בהשפעת צליל פ' הפועל במילה: "הזדקן". אצל ילדים ההשפעות בין עיצורים שכנים בולטות במיוחד, מפני שהם עדיין מתמודדים עם קשיים בהפקת צלילים שונים הנובעים מקושי להבחין שמיעתית ביניהם או מקושי בתיאום הסנסו-מוטורי בהפעלת אברי הדיבור. לכן, למשל אומרים ילדים "צכה" במקום "צריכה" או "ללקלק" במקום "ללקק" (רום, סגל וצור, 2003).

הדיבור מופיע בסביבות גיל שנה וחצי ובסביבות גיל שלוש, ההיגוי של הילדים קרוב לזה של מבוגרים. רוב טעויות ההיגוי נעלמות בהדרגה והמערכת הפונולוגית של הילד מגיעה להתאמה כמעט מלאה לזו של המבוגרים בסביבות גיל שש. כאמור, עד גיל שלוש בשלה ההגייה של כל התנועות ושל העיצורים: /מ/, /ב/, /פ/, /ג/, /כ/, /ח/. עד וכולל גיל ארבע מתווספים העיצורים: /ק/, /ל/, /ד/, /ת/, /ר/ ו-/ג/. בגיל חמש-שש מתווספים העיצורים השורקים: /ו/, /ז/, /ש/, /ח/ ו-/צ/. שינויים אלה הם תוצאה של בשלות השרירים ואברי ההיגוי וכן בשלות מערכת העצבים המאפשרת את תנועת אברי ההיגוי. התפתחות ההפקה הפונולוגית קשורה גם ליכולת השמיעה וליכולת קוגניטיביות, כגון תפיסה שמיעתית, זיכרון שמיעתי ויכולת להבחין בין צלילים דומים (רום, סגל וצור, 2003).

מודעות פונולוגית הינה מודעות למרכיבים הצליליים של השפה ויכולת לחלק במודע צלילים ולהגיע עד לפונמות המרכיבות את המילה. ברוב מערכות הכתב כל אות מסמנת צליל ולכן קיימת חשיבות רבה ליכולת מיפוי אות לצליל וליכולת יצירת מניפולציות בפונמות, כאינטגרציה וסינתזה של הצלילים המרכיבים את השפה. פעולות אלו הן חלק מההליך הקריאה לפי מודלים שונים. לדוגמה: לפי מודל הקריאה "מטה-מעלה" (bottom-up) הקורא מתרגם גרפמות לפונמות ומצרף אותן למילה שלמה; לפי מודל "מעלה-מטה" (top-down) הקורא מצרף את תוצרי הפיענוח הפונולוגי לתוצרי סוגי פיענוח אחרים (חזותי, סמנטי ותחבירי); לפי המודל האינטראקטיבי, מתקיים פיענוח גרפמי-פונמי במקביל לשימוש בידע ובניסיון קודמים עם סוגי מידע שונים (מורפולוגי, סינטקטי וסמנטי) ותוך התייחסות למבנה הטקסט; ואילו לפי המודל הדו-ערוצי, הקורא מפענח מילים לא-מוכרות באמצעות המרתן מגרפמות לפונמות (טוב לי ופריש, 2014).

כדי לרכוש את הקריאה, לומדים הילדים לקשר בין פונמות לגרפמות. כלומר, המודעות הפונולוגית מניחה את התשתית לקריאה. לפי המודל הקוגניטיבי-התפתחותי של פריט (Frith, 1985) מתוך: טוב לי ופריש, 2014) נדרשת מודעות פונולוגית כדי לחלק את המילה המוטמעת לצליליה, לבודד אותם, לקשר אות לצליל ולהרכיב את הצלילים למילה שלמה. לפי מודל התפתחות הקריאה של מוריסון (Morison, 1991) מתוך: טוב לי ופריש, 2014) בשלב הקריאה המוקדם, בכיתות א'-ב', לומדים הילדים את הקשרים הגרפמיים-פונמיים ומקדדים סמלים חזותיים. שלב זהו מילים על סמך רמזים פונטיים מופיע כשלב הכרחי גם במודלים נוספים (Chall, 1994; Spear-Swerling & Sternrg, 1983; מתוך: טוב לי ופריש, 2014; בר-און, 2011) ואילו אי רכישת המודעות הפונולוגית גורמת להקצאת קשב מרובה להתאמה בין